

Zak boekje
ARCHEOLOGIE

Tussen mythe en realiteit

De discipline archeologie is al sinds haar ontstaan even intrigerend als fascinerend. Het woord alleen al doet dromen, want het staat synoniem voor reizen, verkenningstochten en ontdekkingen. Kortom, voor avontuur!

De experts in dit vakgebied – de archeologen – staan nochtans ver af van het beeld dat wij van hen hebben als onverschrokken ontdekkingsreiziger, schattenjager, grafplunderaar en ontdekker van verloren gegane steden. Deze misvatting is grotendeels te wijten aan het feit dat we vooral het meest aantrekkelijke, romantische aspect van hun beroep onthouden: de ontdekking van zeldzame objecten in exotische, afgelegen gebieden.

Maar ook al lijkt het niet zo, archeologie is veel complexer dan we zouden denken. Gewoon omdat het verre van een exacte wetenschap is. Anders dan bij de ‘zuivere’ wetenschap steunen archeologische theorieën niet op rationele, formeel aantoonbare kennis maar op een empirische benadering die een combinatie is van waarnemen, vergelijken, in verband brengen

en experimenteren met materieel bewijs, dat maar al te vaak beschadigd of onvolledig is. Archeologische successen – zelfs grote – staan dus bol van de onzekerheden. Zo kunnen eerdere hypothesen van vandaag op morgen, door nieuwe ontdekkingen, geheel of gedeeltelijk op losse schroeven komen te staan.

De zeven kristallen bollen, vakje uit plaat 19

Om te begrijpen zonder zomaar iets uit te vinden, en tegelijk het risico op fouten (die grotendeels te wijten zijn aan grijze zones) te beperken, doet archeologie een beroep op een brede, diverse waaier aan vaardigheden en pluridisciplinaire kennis. Deze holistische aanpak garandeert de nodige sérieux en onpartijdigheid, die als het meest doeltreffend bevonden werden om theorieën te valideren. Verder is het zeer waarschijnlijk dat als al het bewijsmateriaal samenkomt en een gemene deler heeft, het de goeie richting uitgaat. Al deze kennis en kunde samen maken van de archeoloog een geleerde die veel petjes opzet: dat van historicus, kunsthistoricus, onderzoeker, wetenschapper en praktijkbeoefenaar tegelijk.

Bovendien omvat archeologie op zich al veel disciplines: het gaat niet om één archeologie, maar veel 'archeologieën'. Het vakgebied telt als het ware even veel takken en specialismen als technieken (luchtarcheologie, onderzeese archeologie, archeo-geografie enz.), periodes (prehistorische, middeleeuwse archeologie enz.), onderwerpen (paleontologie, castellologie,

archeogastronomie enz.) of bestudeerde geografische gebieden (Meso-Amerikaanse, Oosterse archeologie enz.)

De schat van Scharlaken Rackham, vakje uit plaat 40

Al deze facetten en bijzonderheden maken van archeologie een vruchtbare inspiratiebron voor geestelijke werken (waaronder fictie), waarbij de auteur er plezier in schept om het publiek kennis te laten maken met het verleden, en het daarbij van de ene verbazing in de andere te laten rollen. Dat is des te spectaculairder omdat de afgebeelde antieke beschavingen duizenden jaren lang in de vergeethoek zaten, maar zo toch opnieuw in volle glorie verschijnen, in een wereld die ze van haar noch pluim kennen. Natuurlijk krijgen we op die manier wel een ander beeld van de sporen die ze hebben nagelaten. Onze verbeelding slaat op hol, en we gaan hun allerlei (mystieke, occulte, bovennatuurlijke, ...) krachten toedichten. Gefundenes Fressen voor onder meer de literatuur, films en stripverhalen, die ons met deze beschavingen op een ludieke manier in de tijd laten reizen en tegelijk de mythe van de archeoloog-avonturier in stand houden.

*De zonnetempel,
vakje uit plaat 45*

AFBAKENING VAN EEN BREDE, RUIME DISCIPLINE

ARCHEOLOGIE WORDT VANDAAG GEDEFINIEERD ALS DE WETENSCHAP DIE ERNAAR STREEFT DE KENNIS VAN DE MENSELIJKE ACTIVITEIT TE VERGROTEN. HET DOEL IS INZICHT TE KRIJGEN IN DE MANIER WAAROP DE EERSTE MENSEN SAMENLEEFDEN, DOOR HUN BESCHAVING, CULTUUR EN VERWEZENLIJINGEN TE BESTUDEREN, AAN DE HAND VAN OVERGEBLEVEN MATERIËLE SPOREN. DEZE OVERBLIJFSELEN VORMEN ALS HET WARE EEN AFDRUK VAN ONZE GESCHIEDENIS WAARMEE WE HET VERLEDEN KUNNEN OP EEN RATIONELE MANIER KUNNEN LEZEN.

ETYMOLOGISCH GEZIEN BESTAAT DE TERM 'ARCHEOLOGIE' UIT TWEE GRIEKSE WOORDEN: 'ARCHAIOS' (DAT STAAT VOOR INITIEEL, OORSPRONKELIJK, VOORMALIG) EN LOGOS (DAT STAAT VOOR WOORD, WETENSCHAP, REDE, RELAAS). ARCHEOLOGIE IS MET ANDERE WOORDEN NIETS ANDERS DAN DE KENNIS VAN HET VERLEDEN: "HET IS ... PLATO DIE ONS IN DE HIPPIAS MAJOR DE BESTE DEFINITIE GEEFT ...! WANT KENNIS VAN

HET VERLEDEN BETREFT OOK HET LANDSCHAP (MILIEUSTUDIES), ONS LEEFGEBIED (AARDRIJKSKUNDE), DE MAATSCHAPPIJ (SOCIOLOGIE), MENSEN (ANTROPOLOGIE), PRODUCTIE EN HANDEL (ECONOMIE), TAAL EN GESCHRIFTEN (TAALKUNDE), AMBACHTEN (TECHNOLOGIE), KUNST (KUNSTGESCHIEDENIS), GELOOF EN BEGRAVINGSRITES (GELOOFSGESCHIEDENIS) ... HET GAAT ER DUS WEL DEGELIJK OM ALLE ONDERDELEN VAN EEN VERDWENEN BESCHAVING TE RECONSTRUEREN, KORTOM EEN SYSTEEM OPNIEUW OP TE BOUWEN!" SCHRIJFT FRANÇOIS DJINDJIAN IN ZIJN ARTIKEL GETITELD *LE RÔLE DE L'ARCHÉOLOGIE DANS LA SOCIÉTÉ*, DAT IN 2010 VERSCHEEN IN HET TIJDSCHRIFT *DIOGÈNE*.

Archeologie, een spoor om uit te diepen...

Archeologie als achtergrond voor een verhaal

Fictie neemt vaak haar toevlucht tot archeologie als dragend thema dat alle ingrediënten bevat voor een avonturenverhaal: het onverwachte, het onbekende, het raadselachtige, het verborgene. Het komt erop neer dat dankzij archeologie alles toegelaten is. We kunnen onze verbeelding de vrije loop laten met kronkels en omzwervingen, tot groot jolijt van het leespubliek.

Bovendien is de confrontatie van de held met een verscholen of reeds opgegraven voorwerp de gedroomde trigger voor de intrige, en zelfs de blikvanger, de motor van het verhaal waar rond alle lotgevallen opgebouwd en in elkaar verweven worden (overwinningen, valstrikken, tegenslagen enz.). Zo komen ook nieuwe sporen en hints tevoorschijn. De held moet dan met de hulp van de lezer – en omgekeerd – de logica begrijpen om de rode draad van het verhaal te doorgronden, zoals een archeoloog op het terrein zou doen.

Van De sigaren van de farao over De schat van Scharlaken Rackham tot De zonnetempel: archeologie is vaak de drijvende kracht achter de intrige in een aantal Avonturen van Kuifje.

Uit De schat van Scharlaken Rackham, plaat 25

Maar we moeten vaststellen dat archeologie na de verwondering, de opwindung en de verrassing die een ontdekking met zich meebrengt, vaak naar de achtergrond verdwijnt om als decor te dienen. Het is hier dat de schoonheid van die oude beschavingen in volle glorie tot uiting komt – een echt feest voor onze ogen. Doorheen het volledige verhaal wordt archeologie vereenvoudigd (soms zelfs vervormd of overdreven), afgezwakt of subtiel gedistilleerd om een bepaalde sfeer op te roepen, de actie te ondersteunen en geloofwaardig te maken. In feite neemt fictie het over van de wetenschap opdat de ‘uitgespitte waarheid’ kan rijpen en leiden tot een ontknoping.

Kuifje alias de opportunistische archeoloog

Wanneer Hergé halverwege de jaren 1930 zijn werk aan *De sigaren van de farao* aanvat, gebruikt hij archeologie inderdaad als voorwendsel. En zoals we dat van hem gewend zijn, haalt hij zijn inspiratie uit de actualiteit. Hoewel de pers zich op dat moment toespitst op de geopolitieke strubbelingen van die tijd, wordt toch verslag uitgebracht over de ontdekking van de graftombe van Toetanchamon. Sinds 1922 kwamen verschillende leden van het team van Howard Carter (1874-1939) immers op onverklaarbare wijze om het leven. Dat alleen al was voldoende voor de media om de hele zaak op te blazen en van de daken te schreeuwen – voor wie het wilde horen – dat de vloek van de farao nogmaals had toegeslagen. Een buitenkans voor Hergé, die dit intrigerende thema herleidt tot de essentie – het mysterieuze, het denkbeeldige – en hieraan een korreltje zout en een tikkeltje kletsboek toevoegt.

“Net als in alle vroege albums in zwart-wit vormen de avonturen van de reporter in het Oosten een onvoorbereide zwerftocht waarin de fantasie zwaarder weegt dan de zorg om de lezer te informeren. Door die zorg laat het potlood van de tekenaar zich dan nog niet leiden. [...]”

Uit *De zeven kristallen bollen*, plaat 1

Het is een wereld [...] waarin ons een zoektocht wordt voorgelegd naar de oplossing van een raadsel dat aan het allereerste begin van de reis werd geïntroduceerd wanneer die zwerftocht is gehuld in een betoverde dimensie van tijd en ruimte”, schrijft Jean-Marie-Embs in het deel van *De Kuifje Archieven* dat gewijd is aan de kleurenversie van het verhaal.

Het scenario dat Hergé bedenkt is een soort dagdroom waarin Kuifje zich zo goed en zo kwaad als mogelijk van zijn taak kwijt. Soms zelfs met gevaar voor eigen leven, want onze jonge reporter dompelt zich met zijn hoofd eerst onder in het grote bad van de archeologie zonder dat hij eerder nog maar zijn borst nat maakte. Of toch, één keertje misschien, maar dan wel louter toevallig, wanneer hij tijdens zijn lotgevallen in Amerika ineens rotsschilderingen voor zijn neus ziet.

In *De sigaren van de farao* wil het toeval dat hij de zonderlinge, potsierlijke egyptoloog Philomenus Siclone ontmoet, die hem voor hij het weet meevoert op zijn archeologische zoektocht. Het is dus puur uit opportunisme – en wellicht ook uit nieuwsgierigheid – dat Kuifje hem vergezelt naar de Egyptische woestijn. Maar wat dan volgt, doet vragen rijzen. Want

Kuifje in Amerika, vakje uit plaat 46

onze held, die anders zo dapper en onverschrokken is, lijkt het moment van de waarheid en zelfs het moment van de ontdekking bewust te ontlopen. Zou hij bang zijn om een mummie op te graven of een bot bloot te leggen? Een uitstekende vraag!

Eén ding is in elk geval zeker: hij kiest snel het hazenpad om 'de omgeving even te bekijken', in plaats van te helpen om de graftombe zandvrij te maken. In de kleurenversie van het album blijft hij er daarentegen wel bij staan, maar met de handen in de zij, gewoon als toeschouwer. Het is nog wachten op een samenloop van omstandigheden – in dit geval dat hij toevallig een sigaar ontdekt in het zand, de egyptoloog op mysterieuze wijze verdwijnt en de toegang tot het graf vanzelf opent – voordat hij uiteindelijk een voet in de graftombe zet.

Redelijkerwijs zou dit unieke moment de twee hoofdrolspelers uitzinnig van vreugde maken. Maar niets is minder waar. Of toch, want professor Siclone is dolgelukkig, te zien aan wat hij uitroept. Kuifje antwoordt dan wel, maar met een vraag. Zonderlinge gedragingen die Hergé opzettelijk tegenover elkaar plaatste. Raar ... om niet te zeggen vreemd...

*Uit De sigaren
van de farao,
plaat 17*

Een archeo ... logische verhaallijn

Dat de vragen die Kuifje zich stelt en de antwoorden van professor Siclone niets met elkaar te maken hebben, is inderdaad een teken dat er iets niet klopt ...! We mogen niet vergeten dat dit fictie is, en dat de lezer dus geboeid moet blijven. Als Kuifje de ontdekking daarenboven niet naar waarde lijkt te schatten, dan is dat omdat verschillende aanwijzingen hem van bij het begin op het juiste spoor gezet hebben: het vreemde gedrag van de professor op de boot, het symbool op de papyrus, de drugs die in zijn kajuit verstopt waren, de nauwkeurige geografische aanwijzingen op het plan, en tot slot de sigaar die hij vlak voor de ingang van de graftombe aantreft.

De lezer doet deze zaken wellicht af als anekdotisch. Maar Kuifje zet zijn grijze massa aan het werk om er een ander licht op te werpen. Het is trouwens interessant om te zien hoe zijn werkwijze als onderzoeker-reporter al vanop de eerste bladzijden aanleunt bij die van archeologen. Die gelijkenis is Hergé niet ontgaan, aangezien hij zich bedient van elke stap in hun wetenschappelijke redenering – en dan nog in dezelfde volgorde

– om de enige archeologische verhaallijn uit dit album te ontvouwen en af te sluiten.

Documentaire prospectie

Documentaire prospectie is het uitgangspunt van elke archeologische ontdekking. Het is een cruciale stap, want maar zijn het oude documenten die de eerste aanwijzingen bevatten. Archieven, teksten en boeken uit het verleden bevatten een schat aan informatie voor wie de moeite neemt om ze te raadplegen. In dit album stoot Kuifje vanzelf op de bronnen, of beter gezegd de bron, zodat Hergé zijn held kostbare tijd bespaart.

Hoewel Kuifje denkt dat professor Siclone de kostbare rol papyrus heeft laten vliegen, vindt professor Siclone hem uiteindelijk toch terug in de binnenzak van zijn kostuumjas en duwt hij hem vol trots onder de neus van de jonge reporter. Die bekijkt het document kortstondig, maar wel goed genoeg om te beseffen wat hij ziet en het onomwonden als “vreemd teken” te bestempelen. Bingo. Een schot in de roos! Zoals gewoonlijk schiet Kuifje van de eerste keer raak.

Al moeten we ook zeggen dat zijn blik mettertijd, en vooral dankzij de ervaring die hij tijdens zijn eerdere zoektochten opdeed op het terrein, steeds scherper geworden is. Siclone is uit het lood ge-

slagen door zo veel opmerkzaamheid en geeft dan ook meteen zijn onwetendheid toe: “Dat weet ik niet (...). Ik ben het in mijn lange loopbaan als egyptoloog nooit eerder tegengekomen”.

Uit *De sigaren van de farao*, plaat 6

Prospectie op het terrein

Het onbekende voorspellen is geen gemakkelijke taak. Dat is nog veel minder het geval wanneer we uitsluitend op basis van opzoekingen in documenten theoretische hypothesen moeten formuleren. Het is dus meer dan nodig om ideeën te toetsen aan de realiteit op het terrein, opnieuw door op prospectie te gaan, maar deze keer in open lucht.

Tijdens de zoektocht in de woestijn – die in de zwart-witversie vier vakjes duurt en in de kleurenversie zes – is er geen tijd om verdwaald te raken en nog minder om te bezwijken onder de hitte. Het tempo ligt hoog om de spanning erin te houden. Hergé maakt het zijn personages makkelijk door alle hulpmiddelen (de exacte oriëntatie, plattegrond en ligging) toe te vertrouwen aan een van hen – in dit geval professor Siclone. De anderen hoeven zich enkel nog te laten leiden. Hier gebruikt Hergé ook veelvuldig de ellips. Een trucje waarmee hij voorkomt dat zijn lezers bedolven raken onder onnodig lange vertelsels, die het verhaal zwaarder zouden maken of het tempo vertragen.

Uit *De sigaren van de farao*, plaat 16

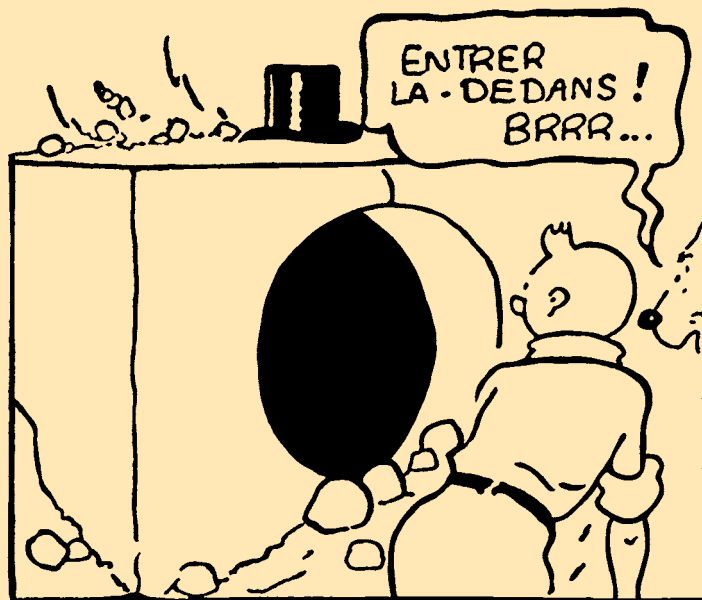
In werkelijkheid gebeuren zulke prospecties natuurlijk niet met slaan-de trom. Het zou immers gevaarlijk en zelfs volledig contraproductief zijn om snel en overhaast door elkaar te halen. In dit stadium verdeelt de archeoloog – meestal geflankeerd door zijn team – het gebied minutieus in vakken om te bepalen wat de grootte en de omvang van de potentiële archeologische site is. Hij beoordeelt ook wat (bij benadering) de periode was waarin deze site gebruikt werd, om vervolgens het meest geschikte opgravingsprotocol in gang te zetten.

Opgravingen

Bij deze delicate stap is zorgvuldig werken van belang, net zoals wanneer de politie bewijsmateriaal verzamelt op een plaats-delict. Een archeologische vindplaats wordt volledig afgeborsteld maar vooral ook uitgekamd. Het is immers de bedoeling om alle aanwijzingen te verzamelen die bewijzen dat er op die locatie ooit menselijke activiteit heeft plaatsgevonden. En als er ongelukkigerwijze iets ontsnapt aan de waakzaamheid van de archeoloog, dan betekent dat een puzzelstukje minder. Informatie die voor de eeuwigheid verloren gegaan is en nadien nog moeilijk ingevuld zal raken.

Voor Kuifje, Bobbie en professor Siclone is de zaak snel geregeld – zo vanzelfsprekend en logisch is het. In de zwart-witversie van het album steekt in de duinen als bij wonder een hoeksteen vooruit, zoals een neus in een gezicht. Dat heeft de egyptoloog meteen gezien, waarna hij op zijn knieën valt om als een gek zand te beginnen weghalen.

De ingang naar de graftombe is in een handomdraai blootgelegd, waardoor de spades en houwelen van enkele vakjes eer-

Uit *De sigaren van de farao*, plaat 13

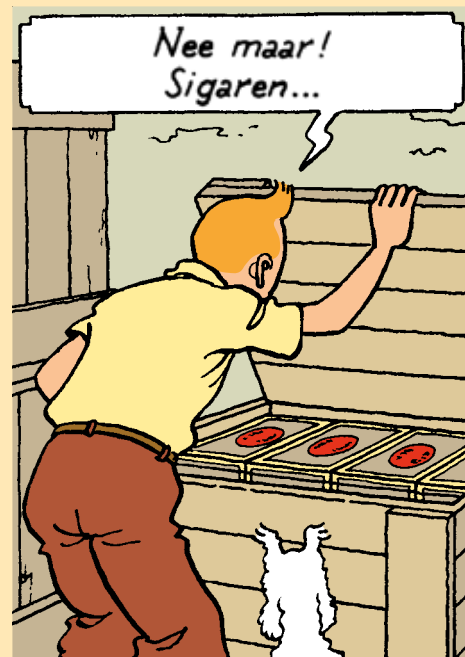
der onaangeroerd blijven. Daarna verdwijnt de geleerde als bij toverslag, al blijft zijn hoge hoed duidelijk zichtbaar achter. Wanneer Kuifje, die verderop een andere ontdekking gedaan heeft (de sigaar), op zijn stappen terugkeert, is de graftombe open. Meer nog dan een aanwijzing is dit een uitnodiging om naar binnen te gaan.

De volgende reeks vakjes is enkel in de eerste versie van het verhaal te vinden: na een korte overgang van duisternis naar schemerlicht en daarna licht, dalen Kuifje en Bobbie op hun buik af in een wirwar van gangen. Met hun kop in de grond haasten ze zich voort, zonder de monumentale fresco's rond hen te bewonderen, een bewijs dat ze van geen enkel belang zijn voor het verhaal. Alleen een rij sarcofagen met namen erop – die rechtop naast elkaar staan zoals boeken in een kast – onderbreekt hun helse tempo. Wanneer ze deze galerij van gemummificeerde archeologen zien, komen ze abrupt tot stilstand en merken ze tot hun grote verbijstering dat twee lege kisten voor hen bestemd zijn.

Voor ons ijzersterke duo stopt de kennismaking met archeologie hier. Want behalve twee imposante beeldhouwwer-

ken van goden – op de achtergrond – die dienen als kapstok (waar de paraplu, de manchetten en de kostuumjas van de verdwenen egyptoloog aan hangen), valt er niets meer te bekijken. Hun opgravingen eindigen dus hier, met een val à la 'vloek van Toetanchamon', die achter hen dicht gaat. Dat is de aanzet voor Hergé om een meesterlijke reeks vakjes te tekenen, die het midden houden tussen een droom en een hallucinatie. Kunst met de grote K!

In de kleurenversie van het album stoten de twee kompanen net vóór ze in een rookgordijn terechtkomen op anachronistische houten kisten die in een hoek van de graftombe op elkaar gestapeld werden. Ze zitten barstensvol sigaren met het teken van Kih-Oskh erop. Kuifje en Bobbie hebben nu alle aanwijzingen gevonden om de intrige te kunnen begrijpen.

Uit *De sigaren van de farao*, plaat 8

Misdaden tegen de geschiedenis van de mensheid

Hoewel de archeologische verhaallijn van *De sigaren van de farao* maar enkele platen beslaat, werpt ze toch een licht op bepaalde beperkingen en problemen die jammer genoeg nog altijd voorpaginanieuws zijn.

Dood aan de heiligschenners

De verwijzing naar de 'vloek van Toetanchamon' doelt ontegensprekelijk op de volgende vraag, die zowel raakt aan ethiek als aan deontologie: ontoren archeologen onder het mom van de wetenschap de graftombes van oude beschavingen niet?

"De dood zal met zijn vleugels eenieder treffen die de rust van de farao verstoort"

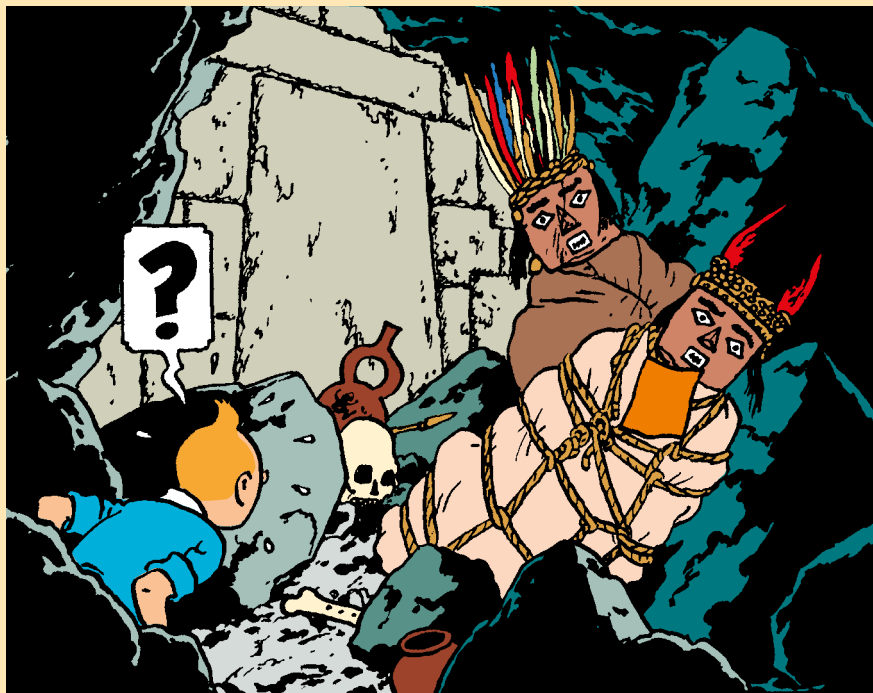
(Inscriptie die volgens *The Times* in 1922 werd teruggevonden in de graftombe van Toetanchamon)

Uit *De sigaren van de farao*, plaat 6

De Egyptenaren konden dit in hun tijd al voorstellen, en graveerden daarom op de wanden van hun begraafplaatsen spreuken die onheil afriepen over diegenen die er plezier in schep-ten om de eeuwige rust van hun overleden te komen verstoren. En hoewel dikwijls gezegd wordt dat een verwittigd man er twee waard is, weerhield dat het team van Howard Carter er niet van deze bedreiging in de wind te slaan.

Maar toen er in zijn rangen verschillende ver-dachte overlijdens plaatsvonden, begonnen sommige teamleden zich vragen te stellen, ter-wijl anderen wroeging kregen. De zaak kwam vervormd en uitvergroot in de media, waar-door ze al snel de allures van een sciencefic-tion-scenario kreeg, met een schijn van zwarte magie en bovennatuurlijke krachten. De sto-rytelling was zo geslaagd dat de vloek – een verzinsel van A tot Z – door het grote publiek gezien werd als de wraak van een verguisd volk dat naar recht en rede rechtvaardigheid eiste.

De zonnetempel, plaat 45

Inca-bezwerings zijn minder bekend maar even schrikwekkend en doeltreffend als Egyptische vloeken. In *De zeven kristallen bollen* zijn dergelijke bezwerings trouwens verantwoordelijk voor de onrustwekkende gezondheidstoestand van de leden van een etnografische expeditie (tussen diep slapen en kortstondig ijlen in), en in *De zonnetempel* brengen ze Kuifje ertoe om ter plaatse een einde te gaan maken aan de bezwering – ook al betekent dit dat hij daarbij een nieuwe graftombe schendt.

Het is waar dat een archeoloog door menselijke resten geheel of gedeeltelijk op te graven weinig eerbied toont voor de overledenen, en dat is nochtans iets waar heel wat culturen en beschavingen waarde aan hechten. Ook al worden opgegraven mummies en botten vandaag erkend als gevoelige culturele materialen, en worden ze behandeld “met omzichtigheid en met respect voor de algemene gevoelens van menselijke waardigheid” (zoals de Ethische Code van de International Council of Museums voorschrijft), dat was lang niet altijd zo. In het verleden handelden archeologen uit eigen beweging – soms op verzoek van musea of, vaker nog, van rijke verzamelaars – maar vooral zonder de toestemming van de autochtone bevolking. Het was een gangbare praktijk om archeologische objecten onverbiddelijk en zonder scrupules weg te rukken uit hun land van oorsprong (en ze dus uit hun context te halen) om ze tot iconen te verheffen, en ze als herinnering aan roemrijke schattenjachten te verzamelen en uit te stallen zoals trofeeën.

TERUG NAAR DE BRON

VANDAAG ZETTEN VEEL LANDEN – MEESTAL DE LANDEN DIE WAAR DE WIEG VAN EEN OUDE BESCHAVING STAAT – ZICH ACTIEF IN OM ANTIEKE ARTEFACTEN TERUG NAAR HUIS TE HALLEN, WAARONDER EGYPT, DAT BIJ DE MEEST GEPLUNDERDE LANDEN HOORT. SINDS DE 18E EEUW IS HET WESTEN MATELOOS GEÏNTERESSEERD IN DE GESCHIEDENIS VAN DE FARAO'S (EGYPTOMANIE), ZELFS ZO EXTREEM DAT VERZAMELINGEN WORDEN AANGELEGD MET NOG MAAR DE KLEINSTE OBJECTEN UIT DIE TIJD, WAARDOOR EGYPT EEN DEEL VAN ZIJN IDENTITEIT IS KWIJTGERAAKT. IN EEN TIENTAL JAAR TIJD IS DE EGYPTISCHE OVERHEID ERIN GESLAAGD OM MEER DAN 30.000 STUKKEN TERUG TE HALLEN DIE ILLEGAAL HET GRONDGEBIED VERLATEN HADDEN. EEN DAARVAN IS “EEN MENSELIJK SKELET UIT DE OUDHEID DAT IN BELGIË ONTDEKT WERD, EN DAT MOMENTEEL TENTOONGESTELD WORDT IN HET NATIONAL MUSEUM OF EGYPTIAN CIVILIZATION IN CAÏRO”, ALDUS DE WEBSITE HESPRESS.COM IN DECEMBER 2021.

Het heeft lang geduurd voordat er een mentaliteitswijziging kwam, en daarmee ook een andere professionele praktijk. Vandaag vormt de Ethische Code van de International Council of Museums daarvoor het kader. Artikel 2.5 van deze code bepaalt het volgende: "Collecties van menselijke resten en materiaal van religieuze betekenis worden alleen verworven als zij zorgvuldig

en met respect gehuisvest en beheerd kunnen worden. Hierbij worden professionele normen in acht genomen en wordt rekening gehouden met de belangen en de overtuigingen van de leden van de gemeenschap, etnische of religieuze groeperingen van wie de objecten voor zover bekend oorspronkelijk afkomstig zijn."

Uit *De zeven kristallen bollen*,
plaat 28

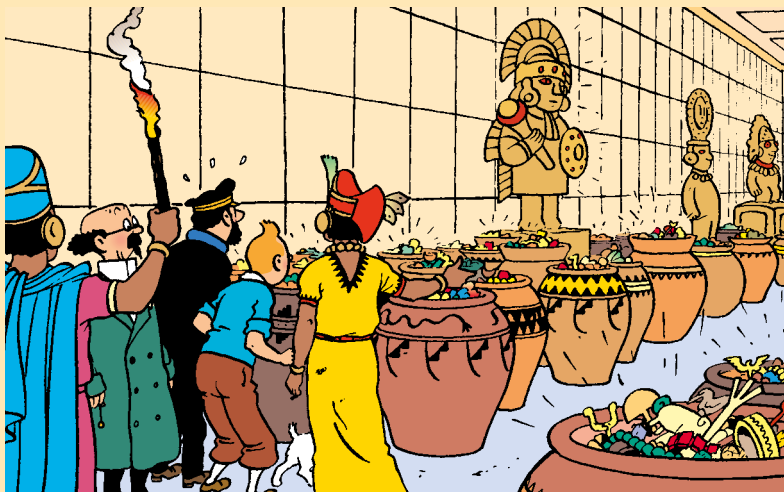
Verbazend genoeg prijkt
de incamummie van Rascar
Capac niet in een museum
maar in het salon van
professor Bergamot.

De noodkreet van bedreigd erfgoed

Wie ontdekken zegt, zegt bijwerken. Wie bijwerken zegt, zegt mediatisering. Zo ontstaat de vicieuze cirkel die ons archeologische erfgoed bedreigt. Want zodra erover gecommuniceerd wordt (om een stuk teruggevonden collectief erfgoed te delen), komt het meteen in gevaar. Het bestaan ervan wordt aan het licht gebracht, en de reden waarom het zo waardevol is ook. Twee motieven die voor een kwaadwillig publiek al voldoende zijn om het te beschouwen als potentiële bron van een lucratieve business.

Archeologisch onderzoek heeft altijd al aanleiding gegeven tot waanbeelden en hebzucht, gewoon omdat de vrucht van archeologische inspanningen gezien wordt als een schat. De onschatbare historische rijkdom van archeologische artefacten is onmiskenbaar, doordat ze zo oud, zeldzaam of bijzonder zijn, of bestaan uit edele materialen. Daarbovenop zijn ze ook van grote commerciële waarde. Dit financiële aspect zorgt ervoor dat mensen met weinig scrupules er winst mee maken, speculeren of geld mee witwassen. Naast deze zuiver commerciële

visie gaat er door de handel in archeologische goederen ook onnoemelijk veel verloren, omdat dergelijke activiteiten onherroepelijk wetenschappelijke gegevens vernietigen. Elk gestolen object, elke geplunderde site is dan ook een bladzijde in onze collectieve geschiedenis die uitgewist wordt.

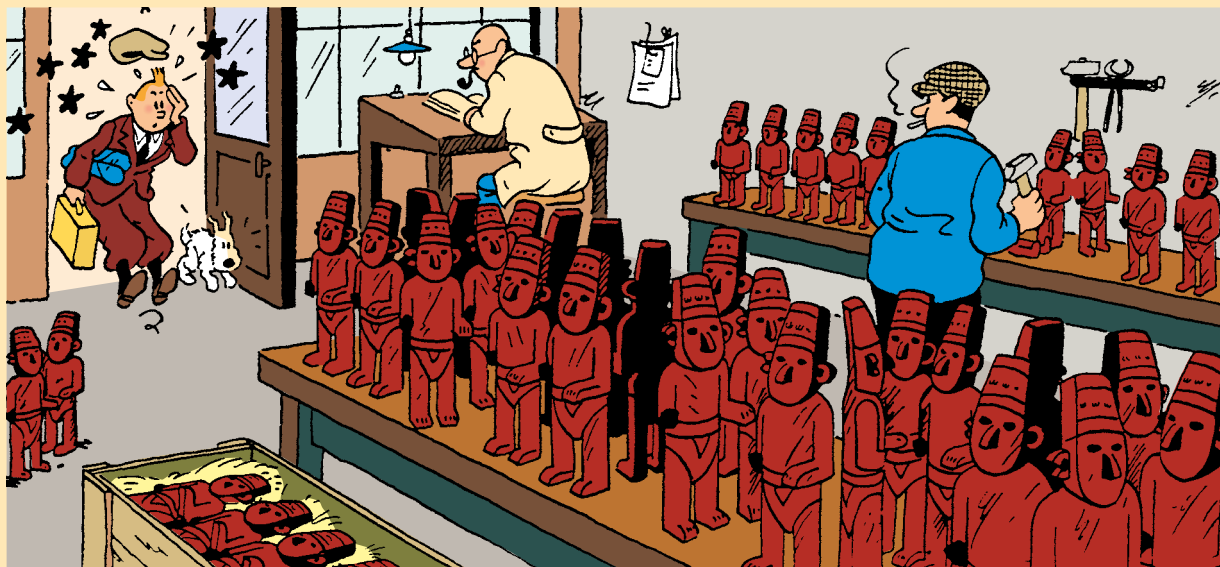

Uit *De zonnentempel*, plaat 62

De wantrouwige, bedachtzame Inca's uit *De avonturen van Kuifje* waren goed voorbereid, en hadden de kostbare schatten van hun voorouders veilig weggeborgen.

Volgens de UNESCO staat deze activiteit vandaag op de derde plaats in de rangschikking van de meest winstgevende criminele bezigheden (net na drugs- en wapensmokkel). Het is een plaag die sommige gebieden meer treft dan andere, in het bijzonder de streken op deze aardbol die rijk aan 'grondstoffen' zijn en waar een oorlog woedt (terrorisme en gewapende conflicten worden op die manier gefinancierd). Net zoals andere

activiteitssectoren bestaat de handel in culturele goederen uit verschillende takken, de ene al professioneler dan de andere: van amateurgoudzoekers met hun metaaldetector over plunderingen, vandalisme, opzettelijke verwoesting, ongecontroleerde en illegale zoektochten, smokkel en namaak tot diefstallen door georganiseerde bendes.

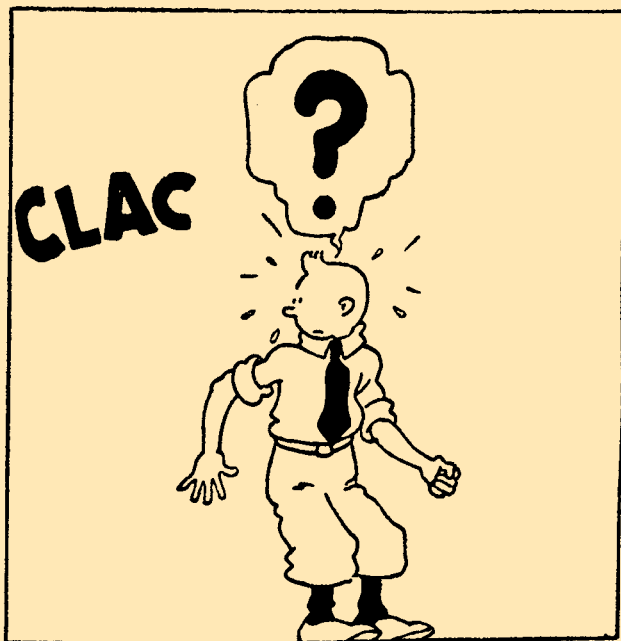
Uit *Het gebroken oor*,
plaat 57

Het mysterie van Kih-Oskh

Wie *De sigaren van de farao* aandachtig leest, doet een verrassende vaststelling. Op het architecturale vertoon (zuilen en muurschilderingen), de sarcofagen van de geleerden en de twee imposante beeldhouwwerken van godheden na, is in de graftombe van Kih-Oskh ... leeg! Dat spoort niet met de begravingsrites van de Egyptenaren in de tijd van de farao's. Het is immers al lang bekend en erkend dat de koningen van het Oude Egypte begraven werden met een grote hoeveelheid diverse objecten (amuletten, sieraden, vazen, schilden enz.) en meubelstukken (bedden, tronen, koffers enz.), waarmee de vorst verondersteld werd verder te leven in het hiernamaals.

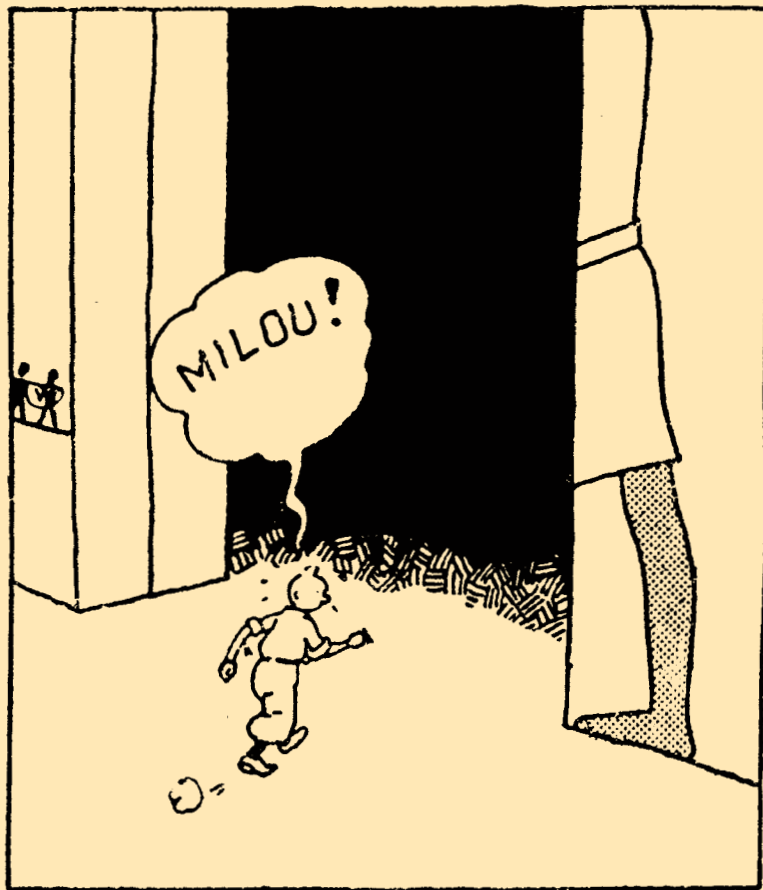
"Toen mijn ogen gewend werden aan het licht, kwamen de details in de ruimte langzaam naar voren in het schemerlicht: vreemde dieren, standbeelden, goud, overal de glinstering van goud," verklaarde Howard Carter over de ruim 5 000 stukken van de schat van Toetanchamon bij de uitzonderlijke ontdekking hiervan in 1922. Het is dus geen legende maar wel degelijk realiteit. Maar wat is er dan geworden van de 'grafbuit' van

Kih-Oskh? Een duister mysterie dat niemand kan ontrafelen, want dat is niet het doel van Hergés verhaal.

Uit *De sigaren van de farao*, plaat 15

Wat er ook van zij, zijn laatste rustplaats werd van boven tot beneden ontdaan van alle inhoud. Er is geen vleugje goddelijke betovering meer te bespeuren. Geen goudschilfertje fonkelt er nog. Alles is steriel achtergelaten. Alsof de overleden eigenaar er vertrokken is zonder een adres achter te laten, en alles heeft meegenomen op zijn reis naar het hiernamaals. Ook al wordt dit niet gezegd in het verhaal, hoogstwaarschijnlijk werden zijn persoonlijke bezittingen door de bandieten (die Kuifje uiteindelijk ontmaskert) verkocht aan rijke, gewetenloze egyptomanen. Tegelijk maakten ze van deze heilige plaats, die hier oorspronkelijk niet voor bedoeld was, de logistieke draaischijf van hun handel in verdovende middelen. Het lijkt er dus op dat het wereldse het voor één keer gehaald heeft van het religieuze. ☸

Uit *De sigaren van de farao*, plaat 15

TOELICHTING: DE GESCHIEDENIS VAN DE ARCHEOLOGIE

De oorsprong van de mensheid is een vraagstuk dat niet van gisteren dateert. De antieke beschavingen zoals de Grieken, de Mesopotamiërs of de Egyptenaren, toonden reeds in hun tijdperk belangstelling voor de sporen die hun voorgangers hadden achtergelaten. Archeologie in de knop dus, die alleen nog moest ontluiken. En dat gebeurde vanaf de Renaissance, toen archeologie ontstond als discipline. Mettertijd werd ze rijker door opeenvolgende bijdragen. Hierna volgt een overzicht van de grote (theoretische en methodologische) stappen in de vooruitgang van de archeologie, die op hun beurt het mechanisme van deze 'machine om terug te gaan in de tijd' hebben vormgegeven.

Uit *De zonnetempel*, plaat 57

De pioniers van de Renaissance

In de zestiende eeuw, aan het einde van de Middeleeuwen, startten in Italië omvangrijke renovatiewerkzaamheden om de grandeur van weleer terug te brengen naar de Eeuwige Stad. Maar al gauw liepen ze vertraging op, omdat de Italiaanse hoofdstad bezaaid lag met allerlei ruïnes en overblijfselen. Het was een echt openluchtmuseum, waar je je bij wijze van spreken maar hoefde te bukken en alles kon oprapen ... En laat dat nu precies zijn wat sommigen begonnen te doen.

Deze gigantische collectie half bedolven meesterwerken liet niemand onberoerd. Geleerden, mecenasen en andere 'influencers' van die tijd haastten zich naar Rome, niet zonder een zweem concurrentie, om deze pareltjes te verzamelen – unieke archieven over het roemrijke verleden van de stad. Door dit enthousiasme gingen ook de pausen beseffen welke waarde het erfgoed had, en ze vaardigden dan ook meteen een verbod uit op de vernietiging ervan. Daartoe benoemden ze een commissaris voor Schatten, andere Antiquiteiten en Mijnen. Een beslissing waarmee de geboorteakte van de archeologie opgesteld werd.

De activiteit bevond zich op dat moment nog in een embryonale fase, met slechts één doel: antieke kunstvoorwerpen redden, in het bijzonder als ze in gevaar of te fragiel waren, of dreigden te verdwijnen. En aangezien de technologie in die tijd nog beperkt was, bleek de tekenkunst nog de meest efficiënte en eenvoudige manier om dat doel te bereiken. Het was dus door erop los te schetsen dat zichtbare of nog maar pas opgegraven artefacten vereeuwigd werden. Het concept van de archeologische opmeting was geboren.

Ook bij opgravingen werd er uiteraard empirisch te werk gegaan, aangezien er nog geen precedents waren. Het was dus op de tast en al experimenterend op het terrein dat er opgegraven werd. De methodes waren dan wel rudimentair, maar wierpen toch vruchten af, aangezien verschillende schatten blootgelegd werden, zoals de Laocoön-beeldengroep, die in 1506 ontdekt werd op de Esquilijnheuvel.

De theoretici-onderzoekers van de 18e eeuw

Het ene tijdperk ging over in het andere, en zo verschenen er ook andere idealen, gedachtestromen en smaken. Als reactie op en de excessen van de Barok maakte de Europese maatschappij van de achttiende eeuw een bocht van 180° en ging ze zich opnieuw concentreren op twee essentiële basisbeginselfen: het goede (moreel gezien) en het mooie (esthetisch gezien).

Voor deze terugkeer naar de bron lieten de verlichte geesten zich leiden door een eeuwenoud ideaal: dat van de uiterst deugdzame Oudheid. En het was precies die Oudheid die in de schijnwerpers geplaatst werd door de recente ontdekking van twee belangrijke archeologische sites in Italië: Herculaneum en Pompeii.

Op het terrein startten zowat overal in Europa archeologische opgravingen, en werd er met spades op ontdekking gegaan. Maar in die periode bestond archeologie – dat nog steeds geen wetenschap was – er vooral in massaal de verborgen schatten uit het verleden op te graven, zodat het grote geld er een collectie mee kon opbouwen.

Op intellectueel vlak was de vruchtbare archeologische oogst van dat moment echter koren – van goede kwaliteit – op de molen van verlichte liefhebbers die in deze overvloed geen geld of mondaine bekendheid zagen, maar iets wat nog onschatbaarder van waarde was: diepgaandere kennis van antieke beschavingen.

Zo reisde de Duitse theoreticus Johann Joachim Winckelmann (1717-1768) naar Rome om er in rechtstreeks contact met de artefacten te gaan werken. Zijn beredeneerde aanpak was in alle opzichten verschillend van de methodes die tot dan toe gehanteerd werden door zijn collega's, want in tegenstelling tot zijn tijdgenoten wilde hij zich niet beperken tot bespiegelingen over archeologie. Hij analyseerde en plaatste in perspectief.

Dankzij zijn kruising en indeling van gegevens, werd zijn *Histoire de l'art dans l'Antiquité*, dat verscheen in 1764, het eerste wetenschappelijke werk die naam waardig. Sommigen beschouwen hem dan ook als de eerste kunsthistoricus, maar vooral als de eerste archeoloog in de geschiedenis.

De avonturiers van de 19e eeuw

De kennis over de antieke beschavingen bleef met rasse schreden vooruitgaan, wellicht omdat ook de archeologie vooruitgang boekte. In de negentiende eeuw werd de discipline immers steeds georganiseerder en professioneler. De grote Europese scholen en universiteiten zoals de Sorbonne richtten voortaan ook gespecialiseerde lessen en cursussen in.

Ondanks alles waren de beroepsbeoefenaars toch vaker nog selfmade men dan gediplomeerde archeologen, mogelijk omdat ervaring op het terrein nog steeds het meest doeltreffende en leerrijke middel was om snel de nodige kennis te verwerven. Het is ten slotte al doende dat men leert, zoals een bekend spreekwoord zegt!

De Duitse zakenman Heinrich Schliemann (1822-1890) behoorde tot deze school. Na een verrijkende carrière in de handel waarbij hij alle hoeken van onze planeet had aangedaan, wijdde hij zich uiteindelijk aan wat altijd zijn passie geweest was: de mythen en legenden van het Oude Griekenland, en in het bijzonder de Homerische geschriften. Het is dus met de Ilias en

de Odyssee op zak dat zijn carrière als archeoloog startte, want hij was ervan overtuigd dat de plaatsen die in deze heldendichten beschreven staan, ook in het echt bestonden.

Zijn methode was niet bepaald conventioneel, maar ze werkte wel. Zijn archeologische avonturen brachten hem logischerwijze eerst naar Griekenland, en daarna al snel naar Klein-Azië. Daar startte hij zijn prospectie op de Hisarlik, een Turkse heuvel, en ontdekte hij in 1871 een hele reeks gouden objecten die hij 'de Schat van Priamus' doopte – een verwijzing naar de legendarische Trojaanse koning.

Zijn reputatie was gevestigd, en bepaalde geleerden zoals zijn landgenoot Rudolf Virchow (1821-1902) – een patholoog die eveneens expert was in de antropologie, etnologie en archeologie – kwamen hem te hulp, zodat zijn werkzaamheden zeker voldoende wetenschappelijk waren. Hoewel hij een autodidact was, werd de 'ontdekker van Troje' door zijn vakgenoten al snel beschouwd als de grondlegger van de moderne archeologie.

De experts van de 20e en 21e eeuw

De werkzaamheden van Schliemann effenden het pad voor andere talentvolle archeologen, waaronder de uiterst zorgvuldige Mortimer Wheeler (1890-1976). Hoewel zijn naam niet in het collectieve geheugen gegrift staat – waarschijnlijk omdat hij geen belangrijke historische ontdekking gedaan heeft – is hij niet in het minst een emblematische figuur van de moderne archeologie.

Hij leverde namelijk een belangrijke bijdrage aan de discipline, omdat hij de uitvinder is van de zogenoemde kwadrantenmethode voor opgravingen, een systeem waarbij de totaaloppervlakte van een site wordt opgedeeld in vierkante vakken van vijf meter bij vijf. Het uit te kammen terrein wordt daarna onderverdeeld in twee dimensies: aan de oppervlakte en in de diepte.

Dankzij deze revolutionaire techniek roept de Schot het concept ‘archeologische laag’ in het leven. De opgraving gebeurt dus progressief om – laag per laag – de aard en de ouderdom

van de bodem te bepalen. Twee sleutelgegevens om te begrijpen welke verschillende fasen de menselijke activiteit op een bepaalde locatie doorlopen heeft.

Deze methode is zeer doeltreffend en biedt daarnaast nog twee andere voordelen: er ontstaat een precieze kaart van de site en de terreingegevens worden meteen geregistreerd (in opgravingsinventarissen en -verslagen), zodat de traceerbaarheid van de ontdekkingen gegarandeerd wordt (de belangrijkste bescherming tegen diefstal). Nadien moderniseren andere benaderingen dit principe, zoals proefsleuvenonderzoek of etnografische opgravingen. Vanaf de jaren 1960 wordt archeologisch onderzoek ook vooruitgeholpen door stelselmatige, opeenvolgende technologische ontwikkelingen (teledetectie met laserstralen, 3D-modellen enz.) en de opkomst van ondersteunende wetenschappen (koolstofdatering, beeldvorming met magnetische resonantie enz.) Deze nauwkeurige, kwaliteitsvolle technologieën staven hypothesen niet alleen, ze bewijzen ze ook.

Egyptomanie en egyptologie

Er is één antieke beschaving waar een buitengewone aantrekkingskracht van uitgaat: de Egyptische. Wellicht omdat ze symbool staat voor rijkdom, buitensporigheid, mysterie, magie en exotiek. Hoewel haar bestaan al lang bekend is, begon alles pas echt met de eerste veldtocht van Napoleon Bonaparte (1769-1821) naar het land van de farao's, van 1798 tot 1801.

Ook al draaide deze keizerlijke expeditie uit op een militaire mislukking, toch was ze wetenschappelijk gezien een succes. Het team van geleerden dat de opdracht kreeg om verslag uit te brengen over de vondsten tijdens de veldtocht, produceerde bijzonder veel materiaal. Hun werkzaamheden gaven ook aanleiding tot heel wat rijkgedocumenteerde publicaties, waaronder het uitvoerig geïllustreerde werk van Dominique Vivant Denon (1747-1825), dat in 1802 verscheen met de titel *Voyage dans la Basse et Haute-Égypte*.

Deze bijbel in twee delen was een bestseller. Hij werd vertaald en verspreid in heel Europa, en droeg actief bij tot de verering van de oude Egyptenaren. Met name de 141 gravures in dit

werk vormden een bron van inspiratie voor toenmalige kunstenaars, die niet aarzelden om zich de vormen, motieven en andere symbolen in deze publicatie eigen te maken om een nieuwe decoratieve grammatica op te bouwen, die alle creatieve domeinen overspoelde: de schone kunsten, de kunstnijverheid, architectuur, mode, juweelontwerp enz. Geen enkele discipline ontkwam aan deze exotische trend die al gauw egyptomanie genoemd werd.

In 1822 wakkerde Jean-François Champollion (1790-1832) deze ongebreidelde passie nog wat aan doordat hij het geheim van de hiërogliefen doorgrondde dankzij de steen van Rosetta, een stuk graniet dat drieëntwintig jaar eerder ontdekt was door de troepen van het napoleontische leger. "Het is een complex systeem, een schrift dat zowel beeldend, symbolisch als fonetisch is in dezelfde tekst, dezelfde zin, ik zou bijna zeggen in hetzelfde woord," schreef hij op 27 september in zijn *Lettre à M. Dacier* over het fonetische hiërogliefenalfabet. Zijn ontdekking was zo fundamenteel dat ze het officiële startschot gaf voor een nieuwe wetenschap: de egyptologie.

Ook Auguste Mariette (1821-1881) – nog een fervente beoefenaar van de discipline – droeg actief bij aan de ontwikkeling ervan als aanvoerder van verschillende belangrijke opgravingen, waaronder die van de necropolis van Saqqara (in de buurt van Memphis). Tegelijk stond hij aan de wieg van twee belangrijke instituten die opgericht werden om dit kostbare erfgoed te beschermen: de Service des Antiquités égyptiennes en het Musée de Boulaq, de voorloper van het huidige Egyptisch Museum in Caïro. Zijn inzet werd alom geprezen, ook over de grenzen van het beroep heen: zo deed Ferdinand de Lesseps (1805-1904), de Franse diplomaat die het Suezkanaal moest aanleggen, een beroep op hem om de artefacten die tijdens de graafwerken werden blootgelegd te verzamelen en bestuderen.

Honderd jaar nadat Champollion de hiërogliefen ontcijferde, deed een Brit genaamd Howard Carter (1874-1939) de ontdekking van de eeuw! Na verschillende dagen lastige – maar vooral vruchteloze – onderzoekswerkzaamheden in de Vallei der Koningen, stootte de man op wat de begraafplaats leek

te zijn van een machtige, gerenommeerde figuur van koninklijken bloede.

Op 29 november 1922 riep hij enkele zorgvuldige uitgekozen beroemdheden samen – onder wie koningin Elisabeth van België (1876-1965), haar zoon Leopold III (1901-1983) en de eminente Belgische egyptoloog Jean Capart (1877-1947) – om de opening van de graftombe bij te wonen. Een paar spadesteken en houweelslagen later werd de schat van Toetan-chamon – die al verschillende duizenden jaren vergeten was – uit de duisternis gehaald en in de schijnwerpers geplaatst. Dankzij deze buitengewone ontdekking legde Howard Carter de wieg van een grote beschaving verder bloot.

Tijdens zijn volledige creatieve periode was Hergé een verwoed verzamelaar van informatie en documenten. De oorsprong van deze documenten in onze archieven is niet altijd duidelijk. Daarom duiden we ze aan met de vermelding 'Documentatie van Hergé'.

Al het beeldmateriaal uit het werk van Hergé is auteursrechtelijk beschermd.

© Hergé-Tintinimaginatio 2022